

העדות של הרבי

בפולמוס שעוררה 'הגניזה החרסונית', נקטו רבותינו־נשיאנו בעמדה תקיפה וחד־משמעית • ה'הוכחות' של הטוענים כי מכתבי הגניזה מזויפים, תגובתו של הרבי מוהריי"צ ומכתבו של המזכיר הרב יחזקאל פייגין המובא בשלמותו **בפרסום ראשון • וגם: עדותו האישית של הרבי בקשר לגניזה • **במלאות מאה שנים**

הרב אהרן לייב ראַסקין

על אודות ה'גניזה החרסונית' כותב כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ[1]:

בקיץ תרע"ח יצאה שמועה באדעססא, כי בעת המהפכה בחערסאן, נמכרה או נשדדה הארכיון של הבולשת ובו הרבה כתבי יד, מהם כתובים על קלף ומהם על נייר, מכתבים שונים וספרים נדפסים, שלמד בהם מורנו הבעש"ט נ"ע.

כעבור איזה ימים הגיעו לאדעססא כמה מכתבים כתובים וחתומים בידי קדש מורנו הבעש"ט, הרב המגיד ממעזריטש, ועוד, ועוד, ונמכרו בסכומי כסף גדולים.

בשום אופן לא חפצו המוכרים לגלות באיזה דרך הגיעו אליהם הכתבי יד והספרים, ומראה פניהם העיר חשד של זיוף, אבל מכיון שראו – הקונים – כי כל כתב, מכתב וספר, כתוב עליו, כי נמצא בעת החיפוש שהי' בביתו של הצדיק מרוזין וחתום בגושפנקא דמלכא בשעוה ומצוין במספר – נומער – עם חתימתו של הפקיד, התחילו לקנות במחירים גבוהים.

בעת ההיא גר באדעססא החסיד הנודע הגביר המפורסם לשם תהלה ר' שמואל ב"ר שניאור זלמן נ"ע גוראר'י, קנה חלק גדול מהכתבי יד והספרים של הגניזה החערסאנית, במחיר גדול, וישלחם בתור תשורה להוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק לרוסטוב – דאן.

אמנם בהיות הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק בקיץ ההוא בסלאוויאנסק – פלך חרקוב – ובא לר"ה לראסטאוו, הנה רק בחדש מ"ח תרע"ט התחיל להתעסק בביקורי הכתבי יד של הגניזה החערסאנית.

כשלשה וארבע שעות ביום התעסק הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק בבקורת הכתבי יד בעיון גמור, והרבה פעמים למד אתי כמה עניני קבלה וחסידות הכתובים בהגליונות והמכתבים, והספורי מעשיות והפליג בשבחם.

---

1. קובץ 'התמים' (חוברת א – ורשה, תרצ"ה ט, א (ו, א) ואילך).
לסקירה כללית על אודות 'הגניזה החרסונית' ראה אצל ד"ר יצחק רפאל במאמרו 'גניזת חרסון', 'סיני', כרך פא (אלול תשל"ז) ע' קמד ואילך (ושוב נעתק בספרו 'על חסידות וחסידים' (ירושלים, תנש"א), ע' 204–226). ואצל הרב שלום דובער לוין ב'אגרות קודש – אדמו"ר הזקן' (קה"ת, תשע"ב) ע' תלה ואילך.
לקט על אודות ההתייחסות של הרבי לגניזה זו, ראה לקמן.

בפתח הכתבה

מאוצר 'הרי"ק'

בימים אלה מלאו מאה שנה לאירוע היסטורי רב ערך בתולדות החסידות: חשיפת 'הגניזה החרסונית'. אוסף גדול מאוד של כתבי יד ובו מכתבים, תעודות, כתבים בקבלה ועוד כהנה וכהנה מאת הבעל־שם־טוב הק', תלמידיו ורבים מגדולי החסידות בדורות הראשון שלה. שנחשף בחרסון בקיץ תרע"ח.

חלקים מה'גניזה' הייחודית ראו אור בשעתו בקבצי 'התמים' שהופיעו בפולין לפני מלחמת העולם השניה ובמשך שנים עורר הנושא עניין רב בין חובבי החסידות וחוקריה. נקדים את המאוחר ונציין כי בעוד שהיו מי שפקפקו באותנטיות של האוסף וטענו שיש בו חומר מזויף, דעתם הנחרצת של רבותינו נשיאינו היא כי אמנם מדובר בהעתקות ולא בחומרים המקוריים עצמם אבל כל מכתבי ומסמכי 'הגניזה החרסונית אמיתיים.

לפנינו מכתב מאת הרה"ח ר' **יחזקאל פייגין** הי"ד, המזכיר הראשי של **כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ** נ"ע על אודות מכתבי 'הגניזה החרסונית'.

המכתב התפרסם בעבר בכמה השמטות ונדפס כעת בשלמותו, **בפרסום ראשון**, על פי העתק המזכירות, ומובא כאן בתוספת הקדמה ונספחים.

■

מכתב מיוחד זה של הרה"ח ר' **יחזקאל פייגין** הי"ד הוא חלק מפרויקט ההוצאה לאור של מכתביו, בעריכתו של הרה"ח ר' **אהרן לייב ראַסקין**, העוסק בההדרה והוצאה לאור של תורת רבותינו נשיאינו הק' ותלמידיהם ונודע במומחיותו הגדולה בשטח זה.

המכתב מופיע ב'תדפיס' מתוך סדרת הספרים 'הרי"ק' (שנמצאת כעת בשלבי עריכה) לרגל נישואי בתו מרת **דאבא רייזא** עם ב"ג הרה"ת ר' **יהושע העשל** הכהן **יאַרמוש**.

■

הקוראים מוזמנים לשלוח תגובות והערות להרב **אהרן לייב ראַסקין**: mekoros@gmail.com

אם יש לקוראים חומרים נוספים מכתיבת ידו של הרי"פ, יואילו נא לשולחם, על מנת שייצא דבר מתוקן ושלם.

בחורף תר"פ, אחר אשר ביקר הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק את כל הכתבי יד וקריאת את כל הספורי מעשיות והכתבים, הפליג בשבחם וגילה דעתו הקדושה אשר כל הכתבים והמכתבים הם רק העתקות ולא גופי כתבי יד קדש של הכותבים, אבל תוכן הכתבים והמכתבים אמיתים הם. ואם המצא ימצא איזה סתירת דברים, קלי ערך הם לגבי הפלאת תוכנם ואינם אלא שגגת המעתיקים.

במאמרו 'לבירור שאלת הגניזה החרסונית' כתב החוקר בעל אוסף האוטוגרפים והפורטרטים ד"ר אברהם שְׁבַדְרוֹן (שרון) (נדפס בשבועון 'מאזנים', תל-אביב, י"א תמוז תרפ"ט, גליון יח ע' 9 ואילך):

ענין ה"גניזה החרסונית" ידוע למדי בקויו הראשיים: בימי המלחמה העולמית נתפשטה בעתונות הידיעה, שבחרסון נמצאה מציאה יקרה – צרור מכתבים, תעודות, גליונות של דברי תורה וכו', כמה עשרות עמודים, כתובים בעצם כתב ידם של הבעש"ט, תלמידיו הראשונים ומקורביו... אחרי התגלות זו, שעוררה ענין רב בחוגים שונים, כתבו עליה חוקרים וסופרים רבים... גם התחילו לפרסם את הכתבים הללו בעתונים ובספרים מיוחדים...

הרב שמחה אסף, ירושלים, קנה בראשית שנת תר"פ מסוחר... שלשה מכתבים בכתב-ידו של הבעש"ט מתוך הגניזה הנ"ל...

כשראיתי... את שלשת המכתבים שנתפרסמו בעתונים ובפכסימיליה בכתובים בעצם ידו של הבעש"ט... הבעתי את דעתי, כי הדמות החיצונית: הכתב, הדיו, ה"חלקות" וכו' של המכתבים עושה בכלל רושם של זיוף. ושוב אי-אפשר שהמכתבים הם מעצם כתב ידו של הבעש"ט, מפני שמין הנייר, שעליו נכתבו, לא היה עוד בעולם בזמנו של הבעש"ט, היינו, לפני מאה ושבעים שנה בערך (הבעש"ט נפטר בשנת תק"כ ותאריכי המכתבים הם תקי"ב-תקי"ח). אחר-כך שלחתי פסות קטנות מהנייר של שני מכתבים לוינה לשם בדיקה מיקרוסקופית, והבודק הפרופ' ד"ר יוסף וֶיְזֶה, מנהל "המכון למיקרוסקפיה טכנית ולתורת הגלמים האורגניים על-יד בית-המדרש הגבוה לטכניקה בוינה", העיד כי שני מיני הנייר עשויים בעיקר – מצֶמֶר (צֶלוּלוֹזה) של עץ ומחומר-קש... עשיית נייר מעץ וקש התחילה רק ב־1846־1872 בערך, ועד הזמן ההוא עשו נייר רק ממסמרטוטים, זאת אומרת, שמוצא הנייר המדובר הוא לפחות מזמן של תשעים עד מאה ועשר שנים לאחר פטירת הבעש"ט (או מזמן מאוחר יותר).

מזה הסקתי את המסקנות האלה: שלשת המכתבים הללו הם מזויפים... ואם גם כתבי ה"גניזה" האחרים כתובים על אותו מין נייר, אי-אפשר שתהיינה שנותיהם מרובות מחמשים-שבעים. אולם גם אם הם כתובים על נייר עתיק מזמן הבעש"ט, אין זה עוד הוכחה לאמתותם, אפשר כתב המזייף בכוונה על נייר עתיק. לאמתו של דבר, רק מזייף "חובב" קרתני, כותב דברים עתיקים על נייר מהזמן החדש. רק אם ימצא שהנייר עתיק, תתחיל בעצם עבודתם של החוקרים מצד האבטוגרפיה ומצד ההיסטוריה...

את תוצאות הבדיקה המיקרוסקופית הנ"ל... הודיעתי גם להאדמו"ר רבי יוסף יצחק שניאורסון מליובאוויץ בריגה, שלאביו האדמו"ר ז"ל נמסרו... כמעט כל כתבי ה"גניזה".

עם תוצאות הבדיקה שלח ד"ר שְׁבַדְרוֹן אל אדמו"ר מהוריי"צ את מאמרו של י' פ' 'הקץ לאגדת



צילום הכתובת שנכתבה מעבר לדף – בכתי"ק הבעש"ט
צילום מכתב בכתי"ק של הבעש"ט

הגניזה החרסונית?' שהתפרסם ב'מוסף' לעיתון 'דבר' בי"ט חשון תרפ"ט (גיליון קל [1044]).

ד"ר שבדרון, בהמשך מאמרו (הנזכר), כותב:

על זה ענני על-ידי מזכירו את הדברים הבאים, החשובים גם מפני שבהם יש, עד כמה שידוע לי, הידיעה הראשונה על הכתבים מצד בעליהם עתה, ומפני שהם מגלים פרטים, באופן כולל לפחות, על סוגיהם השונים של כתבי ה"גניזה".

מכתב הרי"פ, שיובא להלן, התפרסם, בהשמטות, בשבועון 'מאזנים' (הנזכר לעיל)[2] ונדפס כעת בשלמותו, **בפעם הראשונה**, על פי העתק המזכירות.

ב"ה ו' טבת תרפ"ט ריגא

אל מעלת החכם הנודע משכיל מפורסם
בעל מדות ישרות אי"א
מו"ה אברהם שי' הכהן
המכונה ד"ר שבדרון
שלום וברכה.

במענה על מכתב כבודו אל כ"ק אדמו"ר שליט"א על אודות המכתבים מהגניזה החרסנית שהביא הגביר החסיד ר' שמואל נ"ע גוראר' אל הוד כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע אביו של כ"ק אדמו"ר שליט"א מליובאוויטש המתגורר כעת בריגא, בשנת תרע"ט.

כן הגיע המאמר "הקץ לאגדת הגניזה החרסנית?"[3], אשר קראתיו לפני כ"ק אדמו"ר שליט"א.

וזה אשר הגיד לענות על מכתב כבודו.

בכל קבוצות המכתבים הנמצאים באוצרו, מהמתנה של הגביר החסיד ר"ש הנ"ל נ"ע, המתחלקים לכמה מערכות: א) מערכת גליונות של דברי תורה הכתובים מכ"ק ר' אדם בעש"ט מראפשיטץ[4] לכ"ק הבעש"ט נ"ע[5] (מספר נכון ורובם כתובים עלי גליון פאליע[6]) וסוף זמן כתבם בשנת תצ"ב, ב) מכתבי כ"ק הבעש"ט נ"ע לבני ביתו, לתלמידיו הצדיקים, לחבריו הצדיקים הנסתרים, לאנשי מעשה העוסקים בפדיון שבוים, החלטות של אסיפות שונות, תעודות **"שטר מגיע"** עבור הלואות בשביל פדיון שבוים, אותיות א"ב בחלופים ותמורות עפ"י קדש חכמת הקבלה, צוואת כ"ק הבעש"ט נ"ע עם חתימת העדים, הויכוח עם פראנק וסייעתו[7], זמני המכתבים משנת תפ"ט עד תק"ך במספר מרובה, ג) מכתבי תלמידי כ"ק הבעש"ט נ"ע הצדיקים המפורסמים, ואיש לרעהו, ואלופם כ"ק המגיד ממעזריטש נ"ע בראשם, משנת תק"ך עד תקל"ג מספר גדול, ד) מכתבי תלמידי כ"ק המגיד למורם ורבם הקדוש, ואיש לרעהו, ואלופם כ"ק הרב המלאך[8] בן כ"ק המגיד נ"ע בראשם,

3. מאת י' פ'. נדפס במוסף 'הדבר' מי"ט חשוון תרפ"ט. ונעתק לקמן.
4. תלמידו של ר' יואל בעל שם מזאמושט ורבו של ר' ישראל בעש"ט. ראה על אודותיו במכתב אדמו"ר מהוריי"צ בקובץ 'התמים' חוברת א ע' י (ט, ב). שיחות יום כ' כסלו תרצ"ג סעיף א ('לקוטי דיבורים' חלק א לא, א). חג הפסח תרצ"ד סעיף כז ('לקוטי דיבורים' שם קלז, א). 'ספר השיחות' תרצ"ו ע' 143; תרצ"ט ע' 365; תש"א ע' 154; תש"ב ע' 35. ע' 52; תש"ג ע' 151. 'ספר הזכרונות' חלק א (קה"ת, תשט"ו) פרק נא-נג. סא. חלק ב (קה"ת, תשכ"ה) פרק עד-עט. צט. קז. וראה מאמרו של הרב יהושע מונדשיין ב'מבוא' ל'שבחי הבעש"ט' (ירושלים, תשמ"ב) ע' 58 ואילך. 'היכל הבעש"ט' גיליון יג ע' קכג ואילך.
5. כמה מהם נדפסו בקובץ 'התמים' חוברת א ע' יא ואילך (ז, א ואילך). חוברת ג ע' יז-יט (קכה, א – קכו, א). חוברת ד ע' ז-ט (קסט, א – קע, א).
6. **פאליע:** פולין, פירושו שכל גיליון (נייר) מקופל פעם אחת מסומן 2°.
7. יעקב פראַנק ימ"ש נולד בשנת תפ"ו בעיירה קורולובקה-פודולי'. פרנק התחבר לכת השבתאים ואחר זמן היה לראש הכת, ויסד את כת הפרנקיסטים. בשנת תקט"ו הגיע לפולין והיה עובר מעיירה לעיירה ומפיץ את משנתו (ראה 'הבעש"ט ובני היכלו' (אה"ק, תשכ"א) להר' בצלאל לנדוי. 'הבעש"ט האיש ותורתו' (תל-אביב, תשמ"ו) לר' מאיר אידלבוים. 'היכל הבעש"ט' גליון כח ע' קנה ואילך).
8. על אודות הוויכוח עם הפרנקיסטים – ראה מ"ש ר' יעקב עמדין ב'הפדות והפורקן' (אלטונא, תקכ"ט) כט, ב. ספר 'אנשי שם' (קראקא, תרנ"ה) ע' 69. רשימת אדמו"ר מהוריי"צ 'דברי ימי חיי אדמו"ר הזקן' (קה"ת, תשע"א) ע' יב. 'ספר השיחות' תרצ"ו ע' 152 ואילך. 'היכל הבעש"ט' שם.

המכתב על אודות הניצחון נגד הפרנקיסטים נדפס בקובץ 'התמים' חוברת ו ע' כד (רעט, ב).

הרה"ק ר' אברהם ('המלאך') בנו יחידו של הרב המגיד ממעזריטש. נולד בשנת תק"א בעיר פסטוב. לאחר הסתלקות הרב המגיד נסע אליו אדמו"ר הזקן למשך זמן. נסתלק בשנת תקל"ה ('אגרות קודש' חלק ג ע' קסג). ובכמה מקומות איתא שנסתלק בי"ב תשרי תקל"ז. בספר הרב מלאדי (וורשה, 1914) חלק א ע' 8, שנסתלק בשנת תקמ"א. ראה על אודותיו 'בית רבי' חלק א פרק ב. פרק כה. 'ספר השיחות' תש"ח ע'

עם הרבה גליונות דברי תורה, וסיפורי מעשיות, הנהגות וארחות צדיקים, משנת תקל"ו מספר רב, ה) מכתבי כ"ק הרה"צ ר' מענדל האראדאקער נ"ע (פרי הארץ)[9] וכ"ק הרה"צ ר' ברוך מעזבוזער נ"ע[10] ועוד משנת תקל"ז-מ"ו, במספר נכון, ו) מכתבי כ"ק אדמו"ר רבינו הגדול, בעל התניא והשו"ע, משנת תקכ"ט עד שנת תקע"ב מספר רב, אשר מבין כולם מתקבצים להרבה מאות גליונות.

על רוב הגליונות יש מספר עם חתימת איזה פקיד, כאמור בהמאמר הנזכר[11].

כן ישנם איזה ספרים נדפסים עם שטרי קיום וחתימת כ"ק הרה"צ ר"ש נ"ע[12] (אבי כ"ק הרבי מרוזין נ"ע[13]) המעיד שהיו בידי כ"ק אדמו"ר הבעש"ט נ"ע, כן נוצה דיו, קלף (אשר מהם לקח סופרו של כ"ק הבעש"ט נ"ע לכתוב עליהם קמיעות) ואתרוג (אשר נתקשה כאגוז ונתייבש כצפורן) אשר עליו בירך כ"ק הבעש"ט נ"ע, כולם מקויימים בשטרות מעידים.

אין גם צל ספק אשר כל הכתבים, מכתבים וגליונות, **אינם כתב יד קדשם** של הוד כ"ק מורינו ורבותינו זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע אשר אליהם מתיחס התוכן האמור בהמכתבים[14].

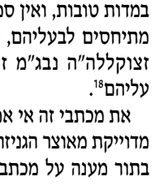
ועל פי שלשה עדים יקום דבר זה: באוצר של כ"ק אדמו"ר שליט"א הבא בירושה מדור לדור ישנם: א) כתב יד קדשו של כ"ק מורנו הבעש"ט נ"ע מכבר[15], אשר הי' עוד באוצרו של הוד כ"ק

198. ע' 222. רשימת אדמו"ר מהוריי"צ 'דברי ימי חיי אדמו"ר הזקן' ע' לח ואילך. ספרו 'חסד לאברהם' נדפס בצ'רנוביץ בשנת תרי"א.

על 'תורות' של ר' אברהם שהובאו במאמרי אדמו"ר הזקן ובכתבי חסידות, ראה 'מגדל עז' (כפר חב"ד, תש"מ) ע' שפט ואילך.

9. הרה"ק ר' מנחם מענדל נולד בשנת ת"ץ לערך והיה תלמידו של הרב המגיד ממעזריטש. לאחר הסתלקות הרה"ק ר' אברהם המלאך נסע אליו אדמו"ר הזקן כמה פעמים. בשנת תקל"ז עלה לארץ הקודש והתיישב בטבריה. נסתלק בדר"ח אייר תקמ"ח. בעל מח"ס 'פרי הארץ'. ראה על אודותיו 'ספר השיחות' תש"ה ע' 67 ואילך. 'מאורות מעולם הקבלה והחסידות' ע' 490 ואילך.
10. הרה"ק ר' ברוך ממזיבוז. נכדו של הבעש"ט. נולד בשנת תקי"ג (בערך). כיהן כאדמו"ר בטולטשין ובמזיבוז. נסתלק בח"י כסלו תקע"ב. ספריו: 'בוצינא דנהורא', 'אמרות טהורות'. וראה במכתבי הרי"פ סימן א (מכתב חורף תרפ"ז).
11. **במאמר הנזכר:** 'הקץ לאגדת הגניזה החרסונית?' מאת י' פ' שנזכר לעיל בתחילת המכתב.
12. הרה"ק ר' שלום שכנא מפרוהבישע בנו של ר' אברהם המלאך. נסתלק ביום י"ג לחודש תשרי תקס"ג. במכתב להרה"ק ר' ברוך ממזיבוז הוא כותב ממה ששמע מאביו הר' אברהם המלאך על אודות אדמו"ר הזקן (מכתבי 'הגניזה' – קובץ 'התמים' חוברת ז ע' לה (שלו, א): "וועד עס וועט קריגן אויף מיין זלמינין לעבען איז גלייך ווי ער קריגט אויף דער הייליגער תורה וואָרעם אין איהם איז נכלל דיא גאַנצע תוה"ק [= מי שיחלוק על זלמן שלי, הרי זה בדיוק כמי שחולק על התורה הקדושה, כי בו נכללת כל התורה הקדושה].
13. הרה"ק ר' ישראל פרידמן. מייסד שושלת רוז'ין. נולד בפרוהבישע בג' תשרי תקנ"ז ונסתלק בג' חשון תרי"א.
14. שבדרון, במאמרו הנזכר (הנדפס בשבועון 'מאזנים'), כתב ששלח פיסות מהמכתבים אל "המכון למיקרוסקופיה טכנית ולתורת הגלמים האורגניים" בווינה שאישרו שהניירות מורכבים מעץ ומחומר קש, שהשימוש בהם החל, לדבריו, כתשעים שנה לאחר הסתלקות הבעש"ט. עד אז היו הניירות מורכבים ממסמרטוטים בלבד.
15. **כתב יד קדשו של כ"ק מורנו הבעש"ט נ"ע מכבר:** שכתב אל תלמידו הרה"ק מוהר"ר יעקב יוסף מפולנאה בעל

"האחד אשר בכל עת מסר נפשו"



החסיד הנודע הגביר המפורסם ר' שמואל ב"ר שניאור זלמן נ"ע גוראריה

אשר קנה חלק גדול מכתבי היד והספרים של הגניזה החרסנאנית. היה מה'יושבים' אצל אדמו"ר מהר"ש, ולימים נצטווה על ידו לעסוק במסחר. היה מחסידי אדמו"ר מהורש"ב ואדמו"ר מהוריי"צ.

נפטר ביום שבת קודש, כ"ה אדר ראשון, תרפ"א.

אדמו"ר מהוריי"צ כותב על אודותיו ('אגרות קודש' חלק יד ע' קעה): "הוא הי' האחד אשר בכל עת מסר נפשו בשביל כ"ק אדמו"ר [מהורש"ב] זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, ובשביל רצונותיו הקדושי' אשר הי' נותן ביד רחבה מבלי התחשב כלל, וזכה אשר קבורתו בתוך אהל כ"ק אדמו"ר [מהורש"ב] זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע".

אדמו"ר רבינו הגדול בעל התניא[16], ונראה דכל אלה אינם מאותו הכתב כלל, ב) כן ישנו כתב יד קדשו של כ"ק הרה"צ רמ"מ האראדאקער נ"ע[17], ג) וכתב יד קדשו של הוד כ"ק אדמו"ר רבינו הגדול, אשר מבין כולם נראה, כי כל הכתבים האלה הבאים מהגניזה אינם אלא העתקות, כתב יד מעתיק בלבד.

ובדבר גוף ועצם הענינים האמורים בהגליונות **יש להם יסוד גדול** בקבלה, כי הרבה דברי תורה שם הם ביאורים נפלאים בענינים עמוקים בחכמת הקבלה, וביסודי תורת החסידות, בארחות חיים במדות טובות, ואין ספק כלל וכלל, כי רוב הדברים מתיחסים לבעליהם, הוד כ"ק רבותינו הקדושים זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע אשר קדושתם יאהיל עליהם[18].

את מכתבי זה אי אפשר לדון אותו בתור רשימה מדוייקת מאוצר הגניזה האמורה, לפי שכתבתיו, רק בתור מענה על מכתב כבודו, בכללות מה שנמצא

ה'תולדות יעקב יוסף', והוא מכתב היחידי בכתי"ק של הבעש"ט ששרד בעולם ונמצא בספריית אגודת חסידי חב"ד. צילומו התפרסם בקובץ 'התמים' שם ז, א (ה, א) ואילך. וראה גם מכתב כ"ח כסלו תשי"ג ('אגרות קודש' כ"ק אדמו"ר חלק ז סוף ע' צז ואילך).

16. **באוצרו של הוד כ"ק אדמו"ר רבינו הגדול בעל התניא:** ברשימת אדמו"ר מהוריי"צ (קובץ 'התמים' שם ה, ב (ד, ב)): "בשנת תרי"ג בערך קנה מכתב זה הגביר הנודע החסיד ר' יהודה ליב ז"ל זלאטאפאלסקי... מאת אחד מנכדי כ"ק הבעש"ט נ"ע בעד... אלף רובל זהב... על כתב יד ההוא העיד... אדמו"ר צמח-צדק זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע שהוא עצם כתב יד קדשו של הבעש"ט נ"ע... החסיד ר"ל ז"ל הורישו לבנו ר' אלטער ז"ל, והחסיד ר' אלטער ז"ל נתנו במתנה להוד כ"ק אאמו"ר [מהורש"ב] הרה"ק זצוקל"ה נבג"מ זי"ע". וראה גם רשימת אדמו"ר מהוריי"צ מיום ז' תמוז תרס"ג (נדפסה בהוספות ל'ספר השיחות' תרפ"ח-תרצ"א ע' 269).
17. צילומו בקובץ 'התמים' חוברת ב ע' ח (נא, ב).
18. ראה גם ב'נספח' לסימן זה.

באוצר המכתבים ותעודות גניזה זו, הראוי' להעבד במתינות, תחת השפעת והסתדרות בעל כשרון ובקי בעבודה אחראית.

בתור עובד במערכת הספרים והכתבים אשר לכ"ק אדמו"ר שליט"א מענין אותי לדעת אפשר יכולים הם לשלוח הרשימות מהכי"ק הנמצאים אצלם אשר זה יהי' לענג רב לכ"ק אדמו"ר שליט"א המתגעגע לספרים עתיקים וכתבי יד[19].

בכבוד ובברכה
מזכיר כ"ק אדמו"ר שליט"א
יחזקאל פייגין

מכתבי אדמו"ר מהוריי"צ על אודות ה'גניזה'

ישנם כתבי יד מזויפים, אבל הזיוף אינו בתוכן

במכתב מיום ח' סיון תרפ"ח[20] כותב אדמו"ר מהוריי"צ לחסיד ר' משה חריטונוב:

בדבר הספר כתב יד, אשר יש שם הסכמת כי"ק הוד כ"ק אאזמו"ר רבינו הגדול זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, גודל בקשתי לתת לי הספר הזה במתנה, ויוכל לשלחו לאחד מידידנו שי' למוסקבה, כפי אשר יכתוב לו ידידנו ר"פ שי'.

בהמשך לזה כותב אדמו"ר מהוריי"צ ביום ב' מנחם-אב של אותה שנה, מכתב נוסף לר' משה חריטונוב[21]:

במענה על מכתבו מכ"ב לחודש העבר, על אודות קיום בקשתי לתת לי הספר כתב יד, כמובן אי אפשר לי להגיד על גוף ועצם הכתב יד אם הוא כתב יד קדשו עד אשר אראנו, כי מני אז אשר התפשטו הכתבי יד מהאגרות הידועים, הננו רואים כי ישנם כתבי יד מזוייפים.

הזיוף האמור אינו בהתוכן, כי בתוכנם של האגרות יש בהם דברים שידועים היו גם תחלה, בהם סיפורים, בהם הנהגות שונות, ובהם דברים שבקבלה רבי מפי רבי שהי' נמסרים בלחישה.

סדר זה הנהיג רבינו הגדול נ"ע, שבזה הי' משתנה משאר חבריו תלמידי הרב המגיד נ"ע, אשר הם החזיקו בסדר הפרסום והגילוי, ורק בענינים חיצונים לפי ערך הפנימיות והעלם עניני הפנימיות, ורבינו הגדול נ"ע סידר אופן אחר, העלם ענינים החיצונים וגילוי עניני הפנימים.

...ואחד הענינים הי' דכל אלו הענינים ועמקי הענינים היו נמסרים בלחישה וסוד גמור מרבי לרבי, וכמה דברים נפלאים ישנם בתוך המכתבים והאגרות ההם, אשר תוכנם הוא ידוע ליודעים, אבל זה ברור כי אין זה כתב יד קדשם של אלו החתומים על האגרות, ובכן לא אדע גם בכתב יד זה אם כתי"ק הוא ואכאשר אקבלו צלחה אז אדע.

■

בשנת תשי"ג הוציא לאור ר' דוד צבי הילמן את ספרו 'אגרות בעל התניא ובני דורו' (ירושלים,

19. בהמשך לזה – ראה מכתב לד"ר שבדרון לקמן סימן פד.
20. אגרות קודש חלק טז ע' קפז.
21. שם, חלק ב, ע' צא ואילך.

החובה להבדיל

האם חובת ההבדלה היא מדאורייתא או מדרבנן, ומה נפסק להלכה • מה היא מהותה של מצוות ההבדלה, ומה הייתה השתלשלות תקנת ההבדלה • מדוע מבדילים גם בתפילת ערבית וגם על הכוס, ומה דינו של מי שהבדיל רק על הכוס ולא הבדיל בתפילה • הלכות ומנהגי הבדלה - חלק ראשון

הרב מנחם מענדל והבה
רב ומו"צ וראש כולל ומכון להוראה 'אורח מנחם', כפר חב"ד

זכירה או הבדלה

מצוות עשה מן התורה לקדש את יום השבת בדיבור, שכך פירשו חכמים[1] את הפסוק[2] "זכור את יום השבת לקדשו" – "זכרהו זכירת שבח וקידוש", כלומר זיכרון יום השבת הוא באמצעות אמירת דברי שבח וקידוש[3]. מכאן נלמדה חובת **הקידוש** בכניסת השבת.

הבדלה מדאורייתא או מדרבנן › על אודות **יסוד חובת ההבדלה** ביציאת השבת דנו הפוסקים אם אף הוא בכלל חובת זכירה זו, שיש לזכור את יום השבת הן בכניסתו הן ביציאתו, כך שאף חובת ההבדלה עיקרה מן התורה, או שמא חובת הזכירה היא רק בכניסת השבת וההבדלה בצאת השבת היא תקנה נפרדת – מדברי סופרים[4].

מהות ההבדלה › גם לדברי האומרים שההבדלה אינה אלא תקנת חכמים, יש לדון **בטעמה** של תקנה זו; אם היא תקנה נפרדת ועצמאית, "שתיקנו חכמים להבדיל בין קודש לחול", או שמא תקנה זו אף היא מבוססת על מצוות התורה לזכור את יום השבת, ותוכנה הוא "שמזכירין הבדל בין קדושתו לחול", זאת בהתבסס על ההנחה שחכמים תיקנו דבריהם כעין של תורה[5].

למחלוקות אלו יש השלכות מעשיות, שבהן נדרש אדה"ז להביע את הכרעתו ההלכתית לאור השיטות השונות[6], וכפי שנבאר בהמשך אי"ה.

הבדלה פעמיים

אופן קיום מצוות ההבדלה הוא – לכל הדעות – מתקנת אנשי כנסת הגדולה, שתיקנו לישראל את נוסח הברכות והתפילות, והם גם תיקנו נוסח קבוע להבדלה בתפילת ערבית של מוצאי שבת, בתוך ברכת "חונן הדעת"[7].

בזמן תקנת נוסח ההבדלה, התקנה לא הייתה להבדיל גם על הכוס, מאחר שבתקופה זו היו עם ישראל דחוקים בעניות ולא כולם יכלו לקנות יין, ורק לאחר שהעשירו ישראל, קבעוה חכמים על הכוס, אך כשהענו שוב חזרו וקבעוה בתפילה. בסופו של דבר, כדי שלא לשנות מפעם לפעם את תקנת ההבדלה בהתאם למצב העם, תיקנו חכמים שלעולם צריך כל אדם להבדיל הן בתפילה הן על הכוס, אם יוכל למצוא יין[8], וכפי שיתבאר.

לא לחינם האריכו הפוסקים בהשתלשלות תקנת ההבדלה ואופני קיומה, שכן הלכות רבות תלויות בה. מהשתלשלות זו אנו למדים שעיקר תקנת חכמים הייתה שההבדלה תהיה בתפילה, ולא הייתה זו רק 'ברירת מחדל', מכיוון שלא יכלו לתקנה על היין, אלא היא היא "עיקר התקנה" של ההבדלה[9], ויש לכך השלכות הלכתיות, כדלהלן.

שכח להבדיל בתפילה

מקומה של תחילת ועיקר תקנת ההבדלה מתבטא היטב בהלכות הבאות, על אודות מי שלא הזכיר את ההבדלה שבתפילה אך הבדיל על הכוס:

תפילה אחרי ההבדלה › מאחר שעיקר ותחילת תקנת ההבדלה הייתה בתפילה, גם מי ששכח והבדיל על הכוס לפני שהתפלל, או ששכח להתפלל ערבית כלל ונאלץ להשלימה בשחרית של יום ראשון – עליו להזכיר הבדלה בתפילתו (וכשמתפלל תשלומין – יזכירנה בתפילה השנייה, שעומדת כנגד תשלומין לתפילת ערבית)[10].

טעה בתפילה › מאידך גיסא – אדם שטעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת, הדין הוא שאם נזכר קודם שהזכיר את השם בברכת "אתה חונן", יחזור ל"אתה חוננתנו" ויסיים על הסדר. אומנם אם נזכר לאחר שהזכיר את השם, אף שעדיין לא התחיל הברכה שאחריה – לא יחזור, מפני שבלאו הכי יָצא ידי חובה כשיבדיל על הכוס, ואם נבקש ממנו לחזור על הברכה תהיה זו ברכה שאינה צריכה, וגם אם יאמר "אתה חוננתנו" בלבד בלא ברכה יהיה זה הפסק בתפילה[11].

שכח להבדיל בתפילה › השוכח להזכיר הבדלה בתפילה, צריך להיזהר שלא לטעום או לעשות שום מלאכה האסורה בשבת קודם שיבדיל, ואם טעם שום דבר חוץ ממים, או שעשה מלאכה קודם שאמר "ברוך המבדיל בין קדש לחול", אע"פ שלאחר מכן **הבדיל על הכוס** – לא הועילה לו הבדלה זו, "שנעשתה שלא כהוגן", וצריך לחזור ולהתפלל ולהזכיר הבדלה בתפילה[12].

לתגובות ולהערות: mmvahaba@gmail.com

1. פסחים קו, א.
2. שמות כ, ח.
3. שו"ע אדה"ז סי' רעא ס"א.
4. חלוקת זו הובאה בשו"ע אדה"ז סי' רעא ס"א וסי' רצו סי"ט.
5. ראה שו"ע אדה"ז סי' רצו שם.
6. באשר להכרעת אדה"ז עצמו לדינא, הנה בסי' רצו שם גילה דעתו שהלכה כהדעה הג', שתקנת ההבדלה היא מדברי סופרים אך כעין של תורה, שעניינה הוא זיכרון יום השבת ביציאתו, "שמזכירין הבדל בין קדושתו לחול", שכן עליה כותב "וכן עיקר". ויש שהעירו (ראה קיצור הלכות סי' רצד הע' 1) שבסי' רעא שם הכריע אדה"ז כהדעה הא', שמצוות ההבדלה היא מן התורה, שכן הביא דעה זו בסתם ואת הדעה שהבדלה מדברי סופרים הביא רק כ"יש אומרים". ע"ש.
ואולם אין ראיה משם, מלבד שאף שם מציין שהדברים יתבארו ביתר הרחבה בסי' רצו, וסוגיא בדוכתא עדיפא – הרי ששם, בסי' רעא, עוסק הוא בעיקר בהסברת החובה הנלמדת מהפסוק "זכור את יום השבת לקדשו" – לעניין קידוש, ואגב זה כבר מזכיר שיש חובת זכירה גם בצאת השבת, וכבר מזכיר שיש חולקים שאין חובת זכירה כלל בצאת השבת, לא כדי לפסוק בדבר, ועוד, שהרי סוכ"ס לדעה הג', שפסק אדה"ז כמותה, חובת ההבדלה אף מדברי סופרים היא מעניין זכירת השבת ביציאתה, ולכן נכון היה להביא סברא זו כבר בתחילת הלכות קידוש בסתם, ואח"כ לציין שיש דעה הסוברת שבכלל אין קשר בין חובת ההבדלה למצוות הזכירה.
7. והובאו לכך שני טעמים: א) "מפני שההבדלה, שאדם יודע להבדיל בין קודש לחול – חכמה היא לו, ולפיכך קבעוה בברכת החכמה". ב) "מפני שאסור לתבוע צרכיו במוצאי שבת קודם ההבדלה כמו שאסור בשבת עצמו, לפיכך קבעוה קודם שאלת צרכיו שבברכות אמצעיות" (שו"ע אדה"ז שבהערה הבאה).
8. ראה שו"ע אדה"ז סי' רצד ס"א–ב.
9. שם סוס"ב.
סיבה לכך שההבדלה בתפילה היא למעשה עיקר התקנה גם לאחר שתיקנו את ההבדלה על הכוס, כתבנו לבאר במק"א בהרחבה, שבשונה מהקידוש, הנאמר אף הוא פעמיים, הן בתפלת ערבית של שבת הן על הכוס (ראה טושו"ע ושו"ע אדה"ז סי' רעא ס"א–ב) – ההבדלה שבתפילה עומדת בפני עצמה, ועיקר קיומה הוא הזכירה או ההבדלה בדברים, ואינה צריכה לכוס, כמו הקידוש, שבאמירתו הוא בעצם מכניס את קדושת השבת, ולכן קשור הוא אף לסעודת השבת, שלכן צריך הוא להיות במקום סעודה, משום שנאמר "וקראת לשבת עונג", שבמקום עונג שם תהיה קורא לשבת (ראה טושו"ע ושו"ע אדה"ז סי' רעג), משא"כ ההבדלה, שאינה צריכה לזה, אלא שמכל מקום תיקנו לאומרה על הכוס – ליתר חשיבות (ראה פני יהושע ברכות לג, א). וע"ע מחנה יוסף עמ"ס סוטה סי' י. אמרי הלכה ומנהג סי' יט.
10. שו"ע אדה"ז סי' רצד שם.
11. שם ס"ז. ושם, שמכל מקום יכול להתפלל לאחר שיסיים תפילתו שוב כתפילת נדבה. דין זה קיים גם במוצאי ת"ב שחל בשבת או בתשעה באב שחל ביום ראשון, אע"פ שאינו מבדיל אז על הכוס עד מוצאי יום ראשון (שם ס"ו).
12. שם ס"ג. ואכמ"ל מדוע נחשבת ההבדלה ל"הבדלה שלא כהוגן" אם אכל לפניה, ובמק"א הארכנו.



מאמרו של ד"ר שבדרון 'לבירור שאלת הגניזה החרסונית'

תשי"ג). בסוף הספר[22] הדפיס רדצ"ה קונטרס על אודות הגניזה החרסונית, ושם הרבה להקשות על אמינות המכתבים מהסגנון, מהתאריכים ועוד.

מאמרו של י' פ' 'הקץ לאגדת הגניזה החרסונית?'

בקונטרס המיוחד (מעמ' ר"מ עד גמירא), ניתח וסיכם את הפרשה והסיק, כי כתבי "הגניזה" מזויפים הם וספק אם עצם "הגניזה" היתה במציאות. בא מאן דהוא ב[עיתון] "שערים" (כ"ב באלול תשי"ג) והחרה החזיק במסקנה זו. על כך התעורר האדמו"ר מליובאוויץ שליט"א, הרב רמ"מ שניאורסון בברוקלין, וכתב אגרת בנידון המתפרסמת בחלקה להלן...

הביבליוגרף מיקטרינוסלב



הרב ד"ר צבי הֶרְכָּבִי
נולד ביקטרינוסלב בכ"ט שבט של שנת תרס"ח. בשנת תרפ"ו עלה לארץ הקודש והיה לחתנו של הרב ראובן כ"ץ (רבה הראשי של פתח תקווה). עסק רבות בחינוך והיה למומחה לתולדות עם ישראל וספרי קודש. ערך את כתב העת הביבליוגרפי 'הסֵפר' וניהל את ספריית 'היכל שלמה'. נפטר בירושלים בי"ג בניסן תשל"ט.
על אודותיו ראה אצל דוד תדהר, 'אנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובוניו', חלק ג עמ' 1326, ובחלק טז עמ' 4991 ואילך.

להלן כמה פסקאות משני מכתביו אלו של הרבי.
במכתב מחודש אדר של שנת תשי"ד כתב הרבי:
...לדידי, שראיתי כשלוש מאות מכתבים אלו אצל כ"ק מו"ח אדמו"ר (חלק מהם לא ניתן רשיון לפרסם), הנה אדרבה בלי שום ספק אשר התוכן אותנטי הוא... בחלק המכתבים שלא נתפרסמו היו קמיעות, אותיות עם תגין ונקודות שונות – וכמו שמעתי מכ"ק מו"ח אדמו"ר הנה נמצא בהם, וכן גם בהמכתבים שנתפרסמו, ענינים שלא נודעו ברבים, כ"א באו במסורה רבי מפי רבי מאדמו"ר הזקן עד לאדמו"ר אביו של כ"ק מו"ח אדמו"ר.
ובמכתב מיום י"ג אייר תשי"ד:
כ"ק מו"ח אדמו"ר מודיע החלטת אביו, לאחר שבחנו כל כתבי הגניזה (מלבד מכתבים בודדים שבאו לאחרים) במשך כמה חדשים, אשר תוכן הכתבים והמכתבים אמיתי הוא והסתירות שימצאו קלות ערך הן לגבי הפלאת תוכנם.
והם **היחידים שראו את חלק כתבי גניזה זו שתוכנם: עניני קבלה, כינויים שונים משמותיו של הקב"ה, שמות מלאכים ושירתן, צירופי שמות והשבעתן ועוד.**
ואף על פי כן הנה כותב בעל "אגרות בעל התניא ובני דורו": "שכולם (החוקרים בדבר אמיתות הכתבים) לא נחתו לבדיקה כללית ויסודית של תוכן הכתבים. והגעתי למסקנה שכל (!!!) מכתבי הגניזה שראו אור הדפוס הנם מזוייפים. ומהם שנדפסו והופצו גם בהסכמתם של גדולי ישראל שטעו בזה".
ומי קורא תמים שיטיל ספק בוודאות פשוטה כזו?

■

באלול של שנת תשל"ז פרסם ד"ר יצחק רפאל[24] מאמר ושמו 'גניזת חרסון', ובו הוא מסכם את הפולמוס על אודות אמינות המכתבים. בתוך הדברים כותב רפאל ש"האדמו"ר רבי מנחם מנדל שליט"א, היושב עתה בברוקלין, מחזיק בדעת קודמיו והוא איתן בהשקפתו כי כתבי ה'גניזה' הם אמתיים... כן היה נחרץ בדעתו זו בדבריו המרשימים בשיחתי עמו, ביום ה' בתמוז תשכ"ז, בה גלגלנו שעה ארוכה במעונו, בלי להתרצות לקבל גם דעת־ביניים מתונה". ■

22. ע' רמ ואילך.
23. קונטרס א (אייר תשי"ד) ע' 25 ואילך, קונטרס ב–ג (תשרי–אדר תשט"ו) ע' 30 ואילך. נדפס שוב ב'התמים' הוצאה שני' (כפר חב"ד, תשל"א) ע' 851. וב'אגרות קודש' כ"ק אדמו"ר שליט"א חלק ח ע' רמט ואילך, וחלק ט ע' לא ואילך, וראה גם ב'ניצוצי רבי' – 'הגניזה החרסונית' ב'התקשרות', גיליון רנג ע' 10 ואילך.
24. ראה במאמרו שנסמן בהערה 1.

בעל האוסף



החוקר בעל אוסף האוטוגרפים והפורטרטים ד"ר אברהם שְׁבַדְרוֹן (שרון)
נולד בי"ב אלול של שנת תרמ"ג. בשנת תרפ"ז עלה לארץ ישראל והחל לעסוק בניהול אוסף האוטוגרפים שלו. נפטר בכ"א תשרי תשי"ח.
על אודותיו ראה אצל דוד תדהר, 'אנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובוניו', כרך ז ע' 2795 ואילך. ע' 2969.